

פיוטי רבי יהודה בירבי בנימן

בצירוף מכוא

חילופי נוסח וביאורים

ספרים

היוצאים לאור

על ידי

"חברת מקיצי נרדמים"

תשמ"ח

שנה נ"ה לפעולות החברה והעברתה לא"י

ראשי החברה

הועד הפועל בישראל (ירושלים)

אפרים אלימלך אורבך

יושב ראש

שרגא אברמסון, אברהם שלמה הלקין

נפתלי וידר, יעקב זוסמן, עזרא פליישר

ישראל משה תא-שמע

מזכיר

חברי הכבוד

שמואל סירא, פריז
אליעזר הלוי פינקלשטיין, ניו-יורק
שלמה פרייהוף, פיטסבורג
יוסף קאפח, ירושלים
אפרים קופפר, ירושלים
יהודה רצהבי, תל-אביב
אברהם שישא הלוי, לונדון
מנחם שמלצר, ניו יורק
ישעיה תשבי, ירושלים

מלאכי בית-אריה, ירושלים
זאב בן-חיים, ירושלים
מאיר בניהו, ירושלים
משה גרינולד, מילבורן
דב הימאן, ירושלים
יצחק טברסקי, ברוקליין
שלום טואטי, פריז
גרשון דוד כהן, ניו יורק
מנשה רפאל ליהמן, ניו יורק
עזרא ציון מלמד, ירושלים

פיוטי רבי יהודה בירבי בנימן

בצירוף מבוא

חילופי נוסח וביאורים

Rabbi Jehuda Berabbi Binjaminis

Carmina Cuncta

EX CODICIBUS EDIDIT

PROLEGOMINIS ET NOTIS INSTRUXIT

SHULAMIT ELIZUR

SUMPTIBUS SOCIETATIS MEKIZE NIRDAMIM

HIEROSOLYMIS MCMLXXXVIII

פיוטי

ר' יהודה בירבי בנימן

יוצאים לאור

בצירוף מבוא

חילופי נוסח וביאורים

בידי

שולמית אליצור

הוצאת מקיצי נרדמים

ירושלים תשמ"ח

ספר זה מתפרסם בסיוע
קרן לוציוס ליטאואר
וקרן הזכרון לתרבות יהודית

כל הזכויות שמורות להוצאת מקיצי גרדמים
נדפס בישראל
בדפוס "דף-חן", ירושלים

Printed in Israel

לבנימין -

חזק לך

תוכן העניינים

11	פתח דבר
	מבוא
15	פרק ראשון: יצירתו של ר' יהודה בירבי בנימן: היקפה ואופיה
18	פרק שני: היוצר כמערכת אצל ר' יהודה בירבי בנימן
	(א) מרכיבי מערכת היוצר 18; (ב) מעמדו של נוסח הקבע 19
23	פרק שלישי: תבניות מרכיבי מערכת היוצר
	(א) המצדר 23; (ב) גוף היוצר 23; (ג) סטרופות הקדוש בגוף היוצר 25; (ד) המאורה והאהבה 29; (ה) הזולת 31; (ו) קטעי 'ועל זאת' 32; (ז) המי כמוכה 33; (ח) הה' מלכנו 34
36	פרק רביעי: דרכי שירה
	(א) קישוטי צורה 36; (ב) חריזה 37; (ג) מקצב ומשקל 41; (ד) קישוטי שירה 42; (ה) לדרכי עיצוב התכנים בפיוטים 46
55	פרק חמישי: מנהגי קריאה והפטרה
	(א) הקריאה בתורה בשבתות 55; (ב) ההפטרות בשבתות 57; (ג) קריאה והפטרה במועדים ובימים מצויינים 59
61	פרק שישי: לשון וסגנון
	(א) אוצר מלים 61; (ב) קווים פונולוגיים 62; (ג) הערות מורפולוגיות 67; (ד) ענייני תחביר וסגנון 68
72	פרק שביעי: זמנו ומקומו של ר' יהודה בירבי בנימן
78	פרק שמיני: מצב כתבי היד, בעיות ייחוס ודרך הההדרה
	(א) מצב כתבי היד 78; (ב) שבעות המיוחסות לר' יהודה 79; (ג) דרך הההדרה 79
	פיוטי ר' יהודה בירבי בנימן
83	יוצרות לספר בראשית
133	יוצרות לספר שמות
184	יוצרות לספר ויקרא
232	יוצרות לספר במדבר
265	שרידים לספר דברים
272	שבתות מצויינות ומועדים
	ארבע פרשיות 272; שבתות הנחמה 275; מועדים 276
283	פיוטים לעת מצוא

מפתחות ורשימות

289	כתבי היד
295	רשימת ההפטרות
299	לוח הכינויים
304	מפתח הכינויים
314	מפתח למבוא ולרשימת כתבי היד
316	מפתח הפיוטים
319	קיצורים למקורות, מהדורות ומחקרים

פתח דבר

"אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק: כל מי שנאמרה הלכה משמו בעולם הזה שפתותיו דובכות בקבר, שנאמר (שה"ש ז' י'): דובב שפתי ישנים" (סנהדרין צ"ב) בגיל וברעדה מודה אני ליוצר כל, אשר זיכני לדובב שפתותיו של משורר קודש קדמון ונשכח, הוא ר' יהודה בירבי בנימן. אחרי מאות ארוכות של אלם ונשייה מתלקטות כאן יצירותיו של פייטן זה אחת לאחת, מתוך עשרות רבות של קרעי קרעים ושרידי שרידים — ומעמידות קורפוס רב היקף. קורפוס זה אחיד במהותו — ועם זאת הוא מגוון, כגיוונן הרב של פרשות התורה והפטרותיהן המתפייטות בו סיפורי האבות בצד פרקי הלכה, מעשי הנביאים וקטעי תוכחה ונחמה באים כאן בעיבוד פיוטי — ולצידם קטעים ליריים קצרים העוסקים בכאב הגלות ובתקוות הגאולה, כל אחד מנקודת המבט המיוחדת לו.

בהוצאת ספר זה בירושלים בירתנו מתקיימת כביכול תפילת-תקוותו של המשורר: פְּשׁוּבָה שְׁנִית לְקְרֹא דָרוֹר לְהִדְרֹר / אֶפְתַּח שְׁפָתַי וְאֶשׁוּרֶר (עמ' 159).

*

תודה עמוקה אני חבה למורי ורבי פרופ' ע' פליישר, אשר פתח בפני את שערי חקר הפיוט והכניסני לעולמם של כתבי היד מגניזת קהיר. זיהוי פיוטי ר' יהודה נעשד בראש ובראשונה במפעל לחקר השירה והפיוט שבהנהלתו של פרופ' פליישר משביקשתי לאסוף את הפיוטים הוא העמיד לרשותי את החומר שבמפעל, ואף ליווני במשך כל תהליך העבודה, קרא את כתב היד של הספר וזיכני בהערותיו. הוא אף דאג לפרטים טכניים הכרוכים בהוצאתו. חן חן לו ויישר חילו לאורייתא.

עובדי המלון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית, ובראשם פרופ' י' ייבין וד"ר מ' מישור, התלבטו עמי בפתרון של בעיות לשוניות שעלו מן הטכסטים. אף הם הגיהו את כל הפיוטים מכתבי היד וסייעוני בהערותיהם. בזכותם ניתן כאן נוסח מדויק ומנופה יותר של השירים, ואני מודה לכולם מקרב לב על הטורח והמאמץ תודתי אמורה כאן גם לכל הספריות שבהן שמורים כתבי היד המשמשים מקור לפיוטים שבספר זה, על הרשות שנתנו לי לפרסמם. תודה מיוחדת מגעת לעובדי המכון לתצלומי כתבי היד העבריים שבספריה הלאומית בירושלים על מפעלם הנפלא ועל שירותם המסור.

הנהלת חברת מקיצי נרדמים קיבלה על עצמה את הוצאתו של הספר לאור; עובדי דפוס דף-חן ביצעו את המשימה של סידור הספר ועימודו — משימה שלא תמיד היתה קלה — ברוח טובה, בדייקנות, בטוב טעם ובחן. יעמדו כולם על התודד והברכה

אבא מרי, מר מאיר חובב, האיר את עיני בכל שלבי עשיית הספר — למן הערותיו תוך קריאת כתב היד ועד לפתרון של בעיות הכרוכות בהבאתו לדפוס. עיצובו הפנימי הנאה של הספר הוא פרי נסיונו הרב וטוב טעמו; ו'הוא טוב עין יבורך' (עמ' 271).

אף בעלי בנימין עומד לימיני כל העת, הן בעידוד ותמיכה והן בעזרה ממשית בשעת איתורם של כתבי היד, בעת התלבטות בפיענוחם, בחשיפת מקורות נעלמים ובהבנת ביטויים קשים. דייקנותו המרובה הצילתני מכמה וכמה שיבושים; שיקוליו ומתינותו — מהכרעות פזיזות. ספר פיוטיו של בן בנימן מוקדש לו איפוא, בתודד ובברכה.

שולמית אליצור

ירושלים. תמוז תשמ"ז